

Старычонак В.Д. (Мінск)

“Я мушу пакінуць адбітак жыцця на камні, жалезе і золаце”:
гіпербала і градацыя ў паэтычных творах Максіма Танка

Творчасць Максіма Танка лічыцца люстэркам жыцця беларускага народа другой паловы ХХ стагоддзя, дзе арганічна спалучыліся вечныя і агульначалавечыя тэмы. Творы народнага паэта Беларусі характарызуюцца “разважлівасцю філасофскага роздуму, натуральнасцю аўтарскага расповеду, нязмушанасцю інтанацыі, пластычнай выразнасцю рэчаў-дэталей, лірычнай мяккасцю фарбаў і адценняў” [1, с. 232]. Адною з адметных рыс творчай манеры Максіма Танка з’яўляецца ўмелае выкарыстанне вобразна-выяўленчых сродкаў, сярод якіх значнае месца займаюць гіпербалы і градацыі. Гіпербала як моцнае перабольшванне якіх-небудзь уласцівасцей чалавека, прадмета або з’явы ўжываецца з мэтай завастрэння і канцэнтрацыі ўвагі на тых ці іншых прыметах дэнатата, актуалізацыі пэўных аспектаў сэнсавай структуры слова.

Даволі пашыранай лічыцца квантытатыўная разнавіднасць гіпербалы, якая будзецца на перабольшванні колькасных паказчыкаў, а таксама значным павелічэнні меры і ступені праяўлення прыметы. Стварэнню квантытатыўных гіпербал спрыяе ўжыванне ў тэкстах лічэбнікаў і складаных слоў з першай лічэбнікавай часткай, велічыня і лік якіх характарызуюць тую ці іншую ступень перабольшвання. У паэтычных радках Максіма Танка гіпербалічны малюнак часцей за ўсё ствараецца пры дапамозе слоў *тысяча* і *мільён*: *Ён [агонь] тысячу раз нараджаўся, Паміраў І зноў нараджаўся. Ён такі ж спрадвечны, Як зоры; І праз тысячу год, хлопцы, Не вазьмуся за пяро я!; Мільёны сонц-сланечнікаў Калышуцца над намі; Я сёння хацеў напісаць Верш пра цябе І прапусціць праз яго радкі Мільёнавольтны ток маёй любові.*

Многія гіпербалы-квантытатывы характарызуюцца суаднесенасцю з вялікай воднай прасторай, яе неабмежаванасцю, значнай колькасцю, мноствам чаго-небудзь. У якасці дамінанты ў гэтай групе выступае назоўнік *мора*, другасныя ЛСВ якога ўказваюць на вялікую колькасць раслін, збажыны, снегу, людзей, моцны гул галасоў і інш.: *Мора каласоў; Васіль успомніў мора каласоў, жніво; Вецер гладзіць хмараў цені, мора жыта; Мора чароту; Калышацца снежнае мора На крылах мяцеліцы; Хвалявалася мора сцягоў і людзей; І пахіснулася мора людское; Мора вогненных рэклам; Плешча мора людскіх галасоў.*

У полісеманта *акіян* другасны квантытатыўны ЛСВ развіваецца па прадуктыўнай мадэлі ‘воднае прастора паміж мацерыкамі’ → ‘што-небудзь неабсяжнае, неабдымнае’: *Акіян траў; І акіянамі ніў ураджайных ідуць камбайны.*

Гіпербалізацыя назоўнікаў *рака* і *рэчышча* ажыццяўляецца ў пантэістычным кірунку. У якасці крыніцы метафарычнай экспансіі выступаюць першасныя ЛСВ гэтых слоў, якія атаясамліваюцца са смуткам, цяжкасцямі жыцця чалавека, а таксама радасцямі чалавечага быцця: *Рэкі слёзаў няўцешных, гарачых; Рэкі смутку і радасці Я пераходзіў не раз; Толькі шмат вякоў быў у ярме народ. Шмат вякоў тады плыў рэчышчамі пот.*

Прыметы ‘вялікая колькасць, мноства чаго-небудзь’, ‘вялікая плошча чаго-небудзь’ акцэнтуюцца ў субстантывах з першаснымі ЛСВ ‘войска’, ‘масіў зямлі, зарослы дрэвамі’: *Цэлая армія Рэдактараў, стылістаў, Карэктараў Правярае кожнае слова; Калыша лес зялёнай асакі.*

У вершы “Вятрак” паэт у гіпербалічнай форме апавядае пра вялікую сілу і моц крылаў ветрака, што нястомна махаюць і абвешчаюць на ўсё свет пра няўрымслівыя аблогі, пра ластавак-шчабятых, вецер-гуляку, найпрыгажэйшую ў свеце дачку млынара.

Семантыка многіх гіпербал арыентавана на выражэнне вышыні пэўных прадметаў, своеасаблівым вымяральнікам якіх можа служыць вялікая і практычна недасягальная адлегласць да зорак і неба: *Бор вяршынамі сваімі дакранае зор; Вяршыняю зоры кранае яна [сасна]; З якіх бы ні прыйшоў шляхоў, З гарачай ласкай прывітаюць Цябе ля гэтых рубяжоў Бары, узняўшыся да зораў; Дужэйце і расціце так, каб кроны падпіралі неба І хмары не змаглі ніяк Вас вырваць з гэтай роднай глебы.*

У вершы “На выгане” паэт стварае метафарычна-гіпербалічны і даволі дынамічны малюнак, які перадае празмерную моц і сілу рыку дамашняй жывёлы: пры фальшывым гуку берасцяной трубы пастуха ваяжак статка крутарогіх кароў і бугаёў адзываецца такім гучным ровам, што сцішаецца бор, абуджаецца сонца, ападаюць росы і глухнуць пеўні:

Калі ж пачне пастух фальшывіць,
Ў ігру ўмяшаецца ваяжак [бугай]
І, рогі ўскінуўшы на шыю,
Паправіць гулкім басам так,
Што сцішыцца бор стогалосы
І сонца збудзіцца ў імгле,
Паападаюць з дрэваў росы,
Паглухнуць пеўні на сяле.

З мэтай апісаць яркасць і агністасць колераў суквецця канюшыны паэт выкарыстоўвае гіпербала-метафарычны прыём: шматлікія фарбы і колеры кветак, іх іскрыстасць і зіхаценне нібыта ствараюць пажар: *Цэлы тыдзень Пчолы з чмялямі Падпальвалі суквецце канюшыны. І вось яно ўспыхнула І*

разгарэлася так, Што аж трэба было Бегчы з косамі, з граблямі, Каб агонь часам не перакінуўся На сялібы.

Паэт захапляецца зарой над Нараччу, якая па колеравай гаме і прыгажосці пераўзыходзіць сплаў усіх зор у горане, а таксама сабраныя разам скарбы, серабро і золата: *Каб сабраць усе скарбы І срэбра і золата І з усіх зор у горане Жар распаліць, Дык не выкулі б гэткай зары, Як над Нараччу.*

У шматлікіх касмічных медытацыях Максіма Танка ўвага засяроджваецца на падабенстве нябесных свяціл і зямлі. Далёкія планеты нагадваюць зямлю, а зорная ноч у час веснолага разводдзя параўноўваецца з Млечным Шляхам: *Мы ідзём асцярожна Млечным Шляхам адбітым Так, каб не наступіць нам На чыюсьці зорку.*

На часавай прымеце пабудаваны гіпербалічны выраз аб продажы старых рэчаў, якія быццам бы захаваліся з часоў патопу: *На вуліцах... прадаюць стар'ё з часоў патопу.* Аўтар пры гэтым не без ноткі гумару апісвае “вечны шум і гам” стамбульскай экзотыкі.

Часам гіпербалы выяўляюцца ў структуры тэксту, пабудаваным на параўнаннях, проціпастаўленнях: *Слёзы, быццам зоры ўсяго неба, сыплюцца на вочы дожджам залатым; Мандарыны, бы мільёны сонц; Не хлеб, а сапраўднае сонца.*

У некаторых творах Максіма Танка гіпербала арганічна спалучаецца з градацыяй – стылістычным прыёмам размяшчэння слоў і выразаў, якія прадугледжваюць узрастанне, узмацненне сілы і выразнасці слоў, павышэнне іх экспрэсіўнасці. Так, у вершы “Паэзія”, які мае рытміка-градацыйную будову, паэзія параўноўваецца з бліскавіцай, вызваленнем з няволі, вясновай кветкай, следам разведчыка, з пацалункам, дружбай і радасцю, скарынкай хлеба і сокам вінаграду. Але ўсе гэтыя параўнанні і азначэнні не ахопліваюць сутнасці паэзіі, якая ў апошніх чатырохрадкоўях атаясамліваецца з крывёй чалавека, сонцам, з жыццём чалавека наогул:

А ты аказалася большым:
Ты – кроў, што пульсуе па жылах,
Ты – сонца, якое
Прасторы святлом азарыла,

І без чаго, як без маці
Або без радзімы,
Ні нараджацца, ні жыць
На зямлі немагчыма!

У філасофскім вершы “Ты яшчэ толькі намёк на чалавека” выкарыстоўваюцца вялікія магчымасці градацыі ў спалучэнні з анафарай, што дазваляе аўтару выразна і пераканаўча акрэсліць тэму разважання, перадаць вопыт, мудрасць, скандэнсаванасць думак цэлых пакаленняў людзей. Словы і выразы “*намёк на чалавека*”, “*чвэрць чалавека*”, “*паўчалавека*”, “*чалавек*” групуюцца ў парадку нарастання іх сэнсавай і эмацыянальнай выразнасці. І толькі тады чалавек “здзяйсняецца”, калі ён патрэбен людзям, можа ім дапамагчы, калі ўсе могуць спадзявацца на яго.

Ты яшчэ толькі намёк на чалавека,
Калі ва ўсім спадзяешся на маці;
Ты яшчэ – чвэрць чалавека,
Калі ва ўсім спадзяешся на дружбу;
Ты толькі – паўчалавека,
Калі ва ўсім спадзяешся на любоў, -
І толькі тады становішся чалавекам,
Калі ўсе могуць спадзявацца
На цябе.

У структуры чатырохрадковага верша “Голас” узрастае сэнсавая значнасць, павышаецца экспрэсіўнасць кожнага наступнага радка, які пачынаецца адным і тым жа словам-анафарай. Другое і апошнія словы кожнага радка групуюцца па нарастанні сэнсавай проціпастаўленасці і выразнасці: незнаёмы – друг – любая – маці; здзівіць – спыніць – сагрэць сонцам – вярнуць з таго свету.

Голас незнаёмага можа здзівіць,
Голас друга – на хвіліну спыніць,
Голас любай – сагрэць сонцам лета,
Голас маці – вярнуць з таго свету.

У гэтым афарыстычным вершы выражаецца бязмежная любоў маці да дзяцей, услаўленне маці, голас якой можа нават вярнуць з таго свету. Безумоўна, гэты верш пабудаваны на скразной метафары, заснаванай на жыццёвай ісціне: калі дзіця аказваецца ў небяспецы, маці можа зрабіць усё магчымае, каб яго выратаваць; яе голас прымушае жыць і змагацца, калі губляецца сэнс жыцця і душа пачынае стыць.

Прыём градацыі выкарыстаны ў назве кнігі і аднайменным вершы “На камні, жалезе і золаце”: камень сімвалізуе дні мінулай няволі, адзінокія курганы; жалеза – акопы вайны, разбітыя высокія сосны; золата – свята краіны з салютамі і незгасальнай зарой.

Такім чынам, гіпербала і градацыя ў творах Максіма Танка выкарыстоўваюцца як дзейсныя мастацкія сродкі, дзякуючы якім дасягаецца ўзмацненне пэўных якасцей і ўласцівасцей прадметаў і з’яў аб’ектыўнай рэальнасці. Гіпербала, як правіла, служыць адным ска сродкаў пабудовы градацыйных тэкстаў, у якіх перабольшваюцца якасці і ўласцівасці прыродных з’яў, воднай плыні, фізічныя і духоўныя магчымасці чалавека,

глыбіня яго думак і пачуццяў, якія могуць пераносіцца ў незямныя і касмічныя сферы матэрыі. Выкарыстанне гіпербал і градацый у іх розных сэнсава-тэматычных мадыфікацыях пашырае магчымасці актуалізацыі разнастайных аспектаў рэчаіснасці, узмацняе мастацкую выразнасць твора, яго эмацыйна-ацэначны фон, спрыяе больш дакладнаму выяўленню аўтарам сваіх адносін да таго, аб чым гаворыцца ў творы.

Літаратура

1. Мікуліч, М.У. Максім Танк: на скразняках стагоддзя / М.У. Мікуліч. – Мінск : Маст. літ., 1999. – 254 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ